

Meaning of Some of the Dreams Symbols of Simin Daneshvar's novel SARBAN SARGARDAN Based on Clarissa Pinkola Estes Views

Simin Movahed

PhD Student, Persian Language and Literature, Payame Noor University, Tehran, Iran
simmovahed@gmail.com

Farhad Doroudgarian

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Payame Noor
University, Tehran, Iran
f.doroudgarian@pnu.ac.ir

Behnaz Alipour Kaskari

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Payame Noor
University, Tehran, Iran
alipour.gaskari@pnu.ac.ir

Ayoub Moradi

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature , Allameh Tabataba'i
University, Tehran, Iran
ayoub.moradi@pnu.ac.ir

Abstract

This essay, based on the views of Clarissa Pinkola Estes, is devoted to the examination of dreams symbols of Simin Daneshvar's novel SARBAN SARGARDAN. Dreams, as a mysterious phenomenon, have always been a source of awe and wonder for human beings. They have caused many discussions and have been the subject of numerous writings and speeches. Dreams have been widely reflected in art and literature around the world and in addition to being one of the techniques used in artistic and literary creations, in a two-way process have also led to a better understanding of these works. Simin Daneshvar is one of those contemporary writers of Iran who have made the most and best creative use of dreams in their works, but have not had comprehensive reviews in this respect. This research, with descriptive and analytical method, and with the aim of providing a new and deeper analysis of the meanings of several dreams of SARBAN SARGARDAN novel from the perspective of post-Jungians and Estes, has tried to partially compensate for this shortcoming and by deciphering the symbols of these dreams, making possible to reach a new understanding of the story. In the end, it is concluded that the dreams of the story have played a crucial role in getting to know the characters, and they have also been a means to deliver the author's messages to the reader, and this has made their existence important and necessary.

Keywords: Post-Jungian psychology, Clarissa Pinkola Estes, dream, Simin Daneshvar, Sarban Sargardan

Introduction

Dreams have been one of the most complicated and meanwhile fascinating subjects in human life till now-complicated for understanding their meaning and fascinating because of the sense of wonder and amazement that some dreams leave on the dreamer. Although almost all science and art have greatly benefited from inspirations or messages or solutions given by dream images, but perhaps the greatest benefit has been gained by literature, because there are few poets and writers who have not used their dreams in their creative work. Apart from many dreams in the classic Persian literary works, contemporary Iranian literature has also been the scene of many dreams of the artist's creative mind. Among these, Simin Daneshvar is one of the writers who has made the most of the dream technique in her works and has used the dreams to convey her messages and make her stories more captivating.

Since dreams have their own symbolic language, understanding them requires uncovering the meaning of these symbols. In this essay, with the aim of gaining a deeper understanding of the meanings of some dreams of Daneshvar's *SARBAN SARGARDAN* novel, they have been explored with post-Jungians approach, especially Clarissa Pinkola Estes view to show their importance in the overall storyline and in the transformation of the story's main character.

Literature Review

Simin Daneshvar is one of the most popular contemporary Persian Writers, and she is the first woman who expressed Iranian women feelings and thoughts in her stories and showed their external situations by a woman. Some of the conducted studies in the realm of researched works are as follows: Javad Ishaqian's book "A reflection on the Postmodern Shahrazad's Wanderings" (2006). Maryam Hosseini's article "Women's Narrative in Women's Fiction" (2003) while examining the presence of women in the field of story writing and the characteristics of women's novels, has also written about three novels of Daneshvar. Fariba Raeesi Sarhadi, Hossein Khosravi, and Mohammadali Atashsoda in their article titled "Archetypal Effects in Resistance Literature" (2018) have written about a few dreams of *SUVASHUN* novel. Also, Hossein Payandeh in his study "Simin Daneshvar: A Postmodern Shahrzad" (2002) has examined two novels *JAZIREYE SARGARDANI* and *SARBAN SARGARDAN* and has briefly mentioned their main character's dreams (Hasti). "Discourse of Mysticism in *JAZIREYE SARGARDANI* and *SARBAN SARGARDAN*" (2018) by Jahangir Safari and Ibrahim Zaheri while examining the mystical aspect of these two novels, has included one of Hasti's dreams in *SARBAN SARGARDAN*. Ibrahim Ranjbar in his article "an Examination of Esoteric Techniques in *JAZIREYE SARGARDANI* and *SARBAN SARGARDAN* Novels" (2014), by stating that both novels are mystical and have symbolic elements, has made a passing reference to some dreams of the main female character of the story (Hasti).

However, none of these studies have exclusively focused on the dreams of Daneshvar stories. Therefore, due to the lack of any comprehensive review of the dreams of SARBAN SARGARDAN novel based on the Jungian psychology approach and Estes views, this research with unravelling the meanings of this novel's dreams and showing their importance in its overall story line, is totally new.

Methodology

This research aims to elucidate the importance of the dreams in Simin Daneshvar's novel SARBAN SARGARDAN and make clear the meanings of its dream images. The study has employed a descriptive-analytical method with data collection tool being library and documents.

Conclusion

Analysis of dreams has a prominent place in the Jungian psychology and psychoanalytic criticism of literary works reveals important points about these works. This study, based on post-Jungian psychoanalyst Clarissa Pinkola Estes views, examined some of dreams of Simin Daneshvar's novel SARBAN SARGARDAN and showed that Daneshvar, by using dream technique in her novel, has been able to express her opinion through all kinds of dreams-from nightmares and repetitive dreams to archetypal, prophetic and also great dreams for oneself and others. SARBAN SARGARDAN has twelve dreams that most of them belong to the novel's main female character, Hasti Noorian. This novel begins with the repetitive nightmares of Salim, one of the main characters of the story and ends with the happy dream of Hasti.

معانی نمادهای چند رؤیای رمان ساربان سرگردان سیمین دانشور براساس آرای

کلاریسا پینکولا استس

سیمین موحد (نویسندهٔ مسئول)

دانشجوی دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

simmovahed@gmail.com

فرهاد درودگریان

دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

f.doroudgarian@pnu.ac.ir

بهناز علیپور کسکری

دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

alipour.gaskari@pnu.ac.ir

ایوب مرادی

دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

ayoob.moradi@pnu.ac.ir

چکیده

این جستار به بررسی و تحلیل برخی رؤیاهای رمان *ساربان سرگردان* سیمین دانشور بر اساس نظریات کلاریسا پینکولا استس، روانکاو پسایونگی، اختصاص دارد. خواب و رؤیا به مثابه پدیده‌ای پر رمز و راز از دیرباز موجب تحیر و تعمق بشر بوده است و موجب بحث‌ها و موضوع نوشتارها و گفتارهای بی‌شمار شده است. خواب و رؤیا به طور وسیعی بازتاب خود را در عرصهٔ هنر و ادب ملت‌ها نیز یافته است و علاوه بر اینکه یکی از شگردهای مورد استفاده در آفریده‌های هنری و ادبی بوده، در روندی دوسویه باعث درک بهتر این آثار هم شده است. سیمین دانشور جزو آن دسته نویسندگان معاصر ایران است که بیشترین و بهترین استفادهٔ خلاق از رؤیاها را در آثار ادبی خویش داشته، اما نقد و بررسی جامع و درخوری در این باره نداشته‌اند. این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی و با هدف ارائهٔ تحلیل ژرف‌تر از معانی چند رؤیای رمان *ساربان سرگردان* دانشور از منظر آرای پسایونگی‌ها و استس کوشیده بخشی از کاستی موجود در این زمینه را جبران نماید و با گشودن معانی نمادهای این رؤیاها درک تازه‌تری از این داستان را ممکن سازد. در پایان نتیجه گرفته شده که رؤیاهای داستان نقش اساسی در شناساندن بهتر شخصیت‌ها داشته و محمل ارسال اندیشه و پیام نویسنده به خواننده هم بوده‌اند و همین نیز وجودشان را مهم و بایسته ساخته است.

کلیدواژه‌ها: روان‌شناسی پسیونگی، کلاریسا پینکولا استس، رؤیا، سیمین دانشور، ساریان سرگردان

مقدمه

یکی از پیچیده‌ترین و درعین حال جذاب‌ترین موضوعات حیات بشر از آغاز تا کنون، پدیده خواب و رؤیا بوده است. پیچیده به لحاظ درک معانی و جذاب از نظر تأثیر شگفت و همراه با بهت و حیرتی که برخی خواب‌ها بر رؤیایی می‌گذارند. هرچند تقریباً تمام عرصه‌های علم و هنر، بهره فراوانی از رؤیاها به صورت الهام و یا پیام و ارائه راه حل به دانشمندان و مخترعان و هنرمندان برده‌اند، اما شاید بیشترین بهره را بتوان متعلق به پهنه ادبیات دانست، زیرا کمتر شاعر و نویسنده‌ای است که از رؤیاهایش در آثارش استفاده نکرده باشد. سواى فراوانی خواب و رؤیا در آثار ادبیات کلاسیک ایران، ادبیات معاصر ایران نیز صحنه نمایش بسیاری از رؤیاهای ذهن خلاق هنرمند بوده است. از این میان، سیمین دانشور یکی از نویسندگانی است که نهایت استفاده را از شگرد خواب و رؤیا در داستان برده و از رؤیاها برای انتقال پیام‌های خود و نیز گیراتر ساختن آثارش سود جسته است. از آنجا که رؤیا زبان خاص نمادین خود را داراست، درک رؤیاها مستلزم گشودن این رمزا و فهمیدن معنای نمادهای آنهاست. در این جستار، چند رؤیا و خواب و بیداری رمان *ساریان سرگردان* دانشور از منظر آرای پسیونگی‌ها و خصوصاً کلاریسا پینکولا استس مورد کنکاش قرار گرفته است تا درک ژرف‌تری از معانی این رؤیاها و اهمیت حضور آنها در خط کلی داستان و تحول شخصیت اصلی آن به دست دهد.

پیشینه پژوهش

بر اساس شواهد موجود، مقالات مبتنی بر آرای یونگ و شاگردانش در بررسی آثار ادبی فارسی بسیار اندک بوده و از آن کمتر مقالات نگاشته شده با اتکاء به اندیشه‌های پسیونگی‌هاست. تنها چند مقاله را می‌توان نام برد که آرای کلاریسا پینکولا استس هم سهم اندکی در آنها دارد، از جمله مقاله «تحلیل ابعاد مختلف کهن‌الگوی آنیموس در افسانه‌های ایرانی با تکیه بر کتاب فرهنگ افسانه‌های مردم ایران» (۱۳۹۷) به قلم مریم اسمعیلی‌پور که با تکیه بر رویکرد پسیونگی‌ها و مخصوصاً استس نوشته شده است و نیز «تحلیل برخی از افسانه‌های ایرانی بر اساس الگوی پرورش زندگی خلاق کلاریسا پینکولا استس» (۱۳۹۶) نوشته مریم اسمعیلی‌پور، محمد جعفر یاحقی،

فرزاد قائمی و شاهدخت طوماری که بررسی چند افسانه ایرانی از منظر کنش و رفتار زن قهرمان داستان را طبق الگوهای طرح شده توسط استس مد نظر داشته است.

با توجه به جایگاه برجسته سیمین دانشور به عنوان یکی از پرمخاطب‌ترین نویسندگان ادبیات معاصر فارسی و اولین زنی که در داستان‌هایش به طرح آمال و آرزوهای زن ایرانی و وضعیت درونی و بیرونی او از زبان یک زن پرداخت، کتاب‌ها و مقالات بسیاری به بررسی آثار او اختصاص یافته است که بیشترین آنها مربوط به رمان مطرح او یعنی *سووشون* هستند. نقدهایی نیز بر رمان‌های جزیره سرگردانی و *ساربان سرگردان* او صورت گرفته که به عنوان نمونه می‌توان به کتاب «درنگی بر سرگردانی‌های شهرزاد پسامدرن» (۱۳۸۵) جواد اسحاقیان اشاره نمود. مقاله «روایت زنانه در داستان‌نویسی زنانه» (۱۳۸۴) به قلم مریم حسینی نیز ضمن بررسی حضور زنان در عرصه داستان‌نویسی و ویژگی‌های رمان زنان، نگاهی نیز به *سووشون* و جزیره سرگردانی و *ساربان سرگردان* دارد. فریبا رئیسی سرحدی، حسین خسروی، و محمدعلی آتش سودا در مقاله «جلوه‌های کهن‌الگویی ادبیات پایداری (۱۳۹۷) تعدادی از خواب‌های شخصیت زن اصلی رمان *سووشون* را هم آورده‌اند. حسین پاینده نیز در مقاله «سیمین دانشور: شهرزادی پست مدرن» (۱۳۸۱) به بررسی دو رمان جزیره سرگردانی و *ساربان سرگردان* پرداخته و به‌طور مختصر به رؤیاهای شخصیت اول این رمان‌ها اشاره نموده است. مقاله «گفتمان عرفان در رمان جزیره سرگردانی و *ساربان سرگردان*» نوشته جهانگیر صفری و ابراهیم ظاهری (۱۳۹۷) با بررسی وجه عرفانی این دو رمان، یکی از رؤیاهای هستی در *ساربان سرگردان* را آورده است. ابراهیم رنجبر هم در مقاله «بررسی فنون رمزی در رمان‌های جزیره سرگردانی و *ساربان سرگردان*» (۱۳۹۳) با بیان اینکه هر دو رمان رمزی و دارای عناصر نمادین هستند اشاره‌ای گذرا به برخی خواب‌های هستی، شخصیت زن اصلی داستان، داشته است.

با این‌همه، هیچ‌یک از بررسی‌های مربوط به آثار داستانی دانشور منحصرأ به رؤیاهای آنها نپرداخته‌اند. بنابراین، با توجه به عدم وجود هرگونه بررسی جامع رؤیاهای رمان *ساربان سرگردان* دانشور بر اساس رویکرد روان‌شناسی یونگی و نیز آرای استس، این پژوهش که کوشیده است رمز و راز نمادهای رؤیاهای این رمان را از این منظر بگشاید و اهمیت آنها را در خط کلی داستان نشان دهد، تازه و نوست. این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی صورت گرفته و نشان می‌دهد که رؤیاهای این رمان حرف‌های بسیاری برای گفتن دارند. همچنین برخی از آنها دارای معانی مهم کهن‌الگویی و از نوع رؤیاهای بزرگ و رؤیا دیدن برای دیگران هستند که هم به زندگی شخصیت اصلی داستان و هم ملت ایران و در ابعاد وسیع‌تر به کل مردم دنیا اشاره دارند. این یافته‌ها برای دانش‌پژوه‌های رشته زبان و ادبیات فارسی و نیز رشته روان‌شناسی تحلیلی می‌تواند مفید باشد و

دانش آنان را از معانی خواب و رؤیاهای داستان‌ها و اهمیت آنها در درک شخصیت‌ها و وقایع رخ داده در داستان غنی‌تر سازد. همچنین، علاقمندان به مطالعات زنان، مباحث مربوط به کهن‌الگوها و روند رشد فردیت و به‌طور کلی علاقمندان به موضوع خواب و رؤیا می‌توانند از مطالعه این مقاله بهره ببرند.

برخی رؤیاها فرصتی عالی

برای کسب چشم‌انداز پانورامایی از دنیای روح و روان هستند.

استس («در خانه مادر معمایی» ۲۰۰۴)

بحث

هرچند در علم روان‌شناسی نوین، نخستین بار زیگموند فروید روان‌کاوی اتریشی بود که با طرح اهمیت رؤیاها به مثابه پدیده‌ای روانی، باب دوران جدید علاقه و توجه به خواب و رؤیا را گشود، این کارل گوستاو یونگ روان‌شناس شهیر سویسی (۱۸۷۵-۱۹۶۱) بود که درک انسان امروزی از خواب و رؤیا را وسعت بخشید و ابعاد جدید و بی‌سابقه‌ای به تحلیل رؤیاها داد. یونگ از اهمیت کار فروید آگاه بود و نوشت کار بزرگ فروید این بود که با طرح رؤیاها به‌عنوان مهم‌ترین منبع اطلاعات مربوط به فرایندهای ناخودآگاه، وسیله‌ای را به دست انسان داد که به نحوی بازنیافتنی گم‌شده می‌نمود (یونگ، ۱۳۹۵: ۱۶۰). یونگ این وسیله را برداشت و نخستین کسی شد که به‌طور وسیع و همه‌جانبه به تعبیر و تحلیل رؤیاها به مثابه پیام‌های ارسالی از سوی ضمیر ناخودآگاه فردی و جمعی پرداخت. یونگ با جدایی از استادش فروید و با در پیش گرفتن راه مستقل خویش، به ارائه نظریه‌های خودش پرداخت. به‌تدریج شاگرد از استاد پیشی گرفت و مهر مشخص خود را بر علم روان‌شناسی و سیاحت در قلمرو روان انسان گذاشت. او چنان در اعماق ضمیر ناخودآگاه و روان انسان به سیاحت پرداخت که «کریستف کلمب دنیای درون» نامیده شد (اشتاین، ۱۳۹۴: ۲۹). یونگ اساس رویکرد روان‌شناسی خود را کار با رؤیاها می‌دانست. اهمیت خواب و رؤیا نزد او مبتنی بر پیشینه هزاران ساله این امر بود. وجود خواب‌گزاران در هر عصر و دوره‌ای از تاریخ بشر و هزاران صفحه مطالب نگاشته شده در این مورد در فرهنگ‌های گوناگون جهان، نشان از اهمیت پدیده خواب و رؤیا برای انسان از طلیعه تاریخ تا امروز داشته است. اندیشمندان، دانشمندان، عارفان و برگزیدگان تمامی ملت‌های کهن به این موضوع پرداخته‌اند و به تحلیل جوانب

گوناگونش پرداخته‌اند. در متنی کهن از چین باستان به نام «راز گل زرین» که رساله‌ای کیمیاگرانه نیز محسوب می‌شده است، با اشاره به کیفیتِ رؤیاآفرینی روح آمده «رؤیاها عبارتند از گشت‌وگذار روح در سرتاسر نه آسمان و نه زمین» (ویلهم/یونگ، ۱۳۹۸: ۴۸). تعابیر مشابه این در آثار ادبیات کلاسیک فارسی و سخنان شاعران و عارفان ایرانی نیز مشاهده شده، در نتیجه رؤیاهای برآمده از این گشت و گذار گسترده روحی نیز مهم و بامعنا دانسته شده و در جهت درک آنها کوشش می‌شده است.

به دنبال یونگ و شاگردانش، پسایونگی‌ها بیشترین اهمیت را برای خواب و رؤیا قائل شدند و ضمن ارائه ابزارهای تحلیل رؤیا در کارشان که شامل ایجاد تداعی‌های مرتبط با تصاویر رؤیا می‌شود، جهت کشف معانی نمادهای رؤیاها کوشیدند. استس با تکیه بر بیش از چهار دهه کار با مراجعانش و تحلیل هزاران رؤیای خود و آنها، رؤیاها را «مجموعه درهای کوچک اما قدرتمند» (استس، ۱۴۰۱: ۷۰) و پنجره‌هایی می‌داند که هر شب از آنها به درون می‌خزیم و به گشت‌وگذار شبانه‌ای دست می‌زنیم که حاصل آن گاه بینشی باارزش، یا راه‌حلی گره‌گشا، تصویری تسلی‌بخش و یا ایده‌ای الهام‌بخش است. از این رو تأکید شده که هیچ رؤیایی بی‌اهمیت یا بی‌معنا نیست. روانکاوان امروزی با بررسی هزاران رؤیای مراجعانشان به این نتیجه رسیده‌اند که رؤیاها پیام‌های هوشمندانه درباره امور حیاتی هستند و اینکه «رؤیا محصول خودجوش روان ناخودآگاه بوده و کارکرد آن حفظ تعادل روانی و پیشبرد رشد فرد است» (سنفورد، ۱۴۰۰: ۱۴۲).

استس با تأکید بر «کارکرد رؤیاسازی روح» می‌نویسد «حتی وقتی ما خوابیم، روح کار می‌کند و خصوصاً وقتی خوابیم، بیشتر از همه کار می‌کند» (۱۴۰۱ الف، ۱۱۶). روح از راه رؤیاها درباره وقایع زندگی ما و حیات فردی و جمعی ما نظر می‌دهد. نیروی روحی از میلیون‌ها راه خودش را نشان می‌دهد که یکی از آنها رؤیاست. بنابراین، «چیزی در روان هست که گذشته، حال، و آینده را می‌داند... او همان جایی زندگی می‌کند که گذشته و حال و آینده درهم می‌آمیزد. او تصاویری از زمان حال و نیز گذشته و آینده را برمی‌دارد و به رؤیای ما می‌آورد» (Estes, 2004: 41). این همان چیزی است که کیفیت دورنگرانه و پیشگویانه برخی رؤیاها را نیز پدید می‌آورد.

استس با اشاره به تحقیقات علمی که نشان داده همه هر شب چندین رؤیا می‌بینند، بر لزوم برقراری رابطه با رؤیاساز درون یا «چشم همیشه بیدار» درون روان پای فشرده (Estes, 2011: 2)

و فواید بسیاری برای این رابطه قائل می‌شود، زیرا رؤیاها پیام‌آوران روحی هستند که هر شب اخباری از وضعیت درونی و گاه بیرونی‌مان برای ما می‌آورند و گاه کلیدها یعنی راه‌حل‌ها را هم پیش چشمان رؤیابین می‌گذارند. ارزش فراوان آنها هم از همین جاست. درواقع، زمان خواب، زمانی است که ما را به تماشاخانه رؤیا می‌برد تا به تماشای نمایش دنیای درونی‌مان و منش و کنش تمام شخصیت‌هایی بنشینیم که هر یک ایفاگر نقشی در خانه روان‌مان هستند. چنان‌که از این فرصت گرانبها برای این منظور استفاده کنیم که خودمان، امیال و آرزوهایمان، و نقاط ضعف و قوت‌مان را بهتر بشناسیم و کاری با این دانش ارزشمند نکنیم، به معرفتی دست یافته‌ایم که می‌توانیم آن را برای بهروزی خود و جامعه‌مان به کار گیریم.

کوشش در راه کشف معانی نمادهای رؤیاها در آثار ادبی نیز همین ثمره را دارد، چرا که جوینده را به منابع نهفته شعر و داستان می‌رساند و بر غنای درک او از آفریده‌های ادبی می‌افزاید. از این‌رو، زمینه مشترک ادبیات و روان‌شناسی، یعنی سیاحت در قلمرو شناخت انسان و کشف امیال و آمال او از راه داستان یا تحلیل روانکاوانه، سبب گسترش نقد روان‌شناسانه آثار ادبی در عصر حاضر شده و تحلیل رؤیاها به‌مثابه ارکان روان‌شناسی یونگی و پسایونگی، به تحلیل آثار ادبی از این منظر دامن زده است. در ادبیات معاصر ایران، سیمین دانشور به‌خوبی توانسته با به‌کارگیری تمهید خواب و رؤیا داستان‌هایش را به مدد آنها پیش ببرد. رمان *ساربان سرگردان* دانشور از جمله داستان‌های اوست که خواب‌هایش جای تأمل بسیار دارد.

ساربان سرگردان، درواقع جلد دوم از سه‌گانه «جزیره سرگردانی» سیمین دانشور است که دو جلد اول آن یعنی *جزیره سرگردانی* و *ساربان سرگردان* به ترتیب در سال ۱۳۷۲ و ۱۳۸۰ برای نخستین بار توسط انتشارات خوارزمی منتشر شدند ولی جلد سوم یعنی *کوه سرگردان* به رغم تکمیل رمان توسط دانشور ظاهراً دست‌نویسش در زمان حیات او گم شده و منتشر نشد. دو کتاب اول این مجموعه سیاسی‌اجتماعی، داستان زندگی «هستی نوریان» دختری تحصیلکرده و روشنفکر از نسل جوانان دهه ملت‌پنجاه شمسی ایران را دنبال می‌کند که در سرگردانی و گم‌گشتگی زمان خویش دست و پا می‌زند و به لحاظ سیاسی، اجتماعی، و فردی راه به جلو را نمی‌داند. هستی در کشاکش عشق دو جوان همدوره خویش نیز گرفتار است و نمی‌داند کدام را برای زندگی مشترک برگزیند. او در پایان جلد اول این سه‌گانه، «سلیم» را که جوانی مذهبی و سنتی و عارف مسلک است انتخاب می‌کند و ظاهراً به روشنی و خوشدلی می‌رسد. اما جلد دوم، یعنی رمان

ساربان سرگردان حاکی از سرنوشت دیگری برای اوست. در گیرودار حوادث این دوران مهم تاریخ ایران و به دنبال دستگیری و بازداشت هستی به دلیل همکاری در برپایی شورش مردم محله‌ای در جنوب تهران، هم سلیم از انتخابش دچار تردید می‌شود و هم هستی نمی‌داند که آیا «سلیم» را بیشتر دوست دارد یا جوان دیگر یعنی «مراد» را که انقلابی آتشین و عمل‌گرایی است که خواهان عدالت برای همه مردم و کمک به زحمتکشان جامعه است. سرانجام، هستی به مدد راهنمایان بیرونی و رؤیاها و الهاماتی که به شکل پیام‌های مرغی به نام «طوطک» به او می‌رسد و از نیازهای درونی خودش و اتفاقات آینده زندگی شخصی و نیز جمعی جامعه ایران و حتی دنیا باخبرش می‌سازد، به پایان سرگردانی‌های خویش می‌رسد. او پس از تبعید شدن با مراد به مکانی در دل کویر به نام «جزیره سرگردانی» و به دنبالش نجات از آنجا، مراد را برای زندگی مشترک برمی‌گزیند و آنها با هم ازدواج می‌کنند. در صفحات آخر رمان، مراد به دنبال پیروزی انقلاب اسلامی و وقوع جنگ تحمیلی راهی جبهه‌های جنگ می‌شود و هستی به بزرگ کردن پسر تازه‌متولد شده‌شان مشغول می‌شود.

ناخودآگاه از راه رؤیاها
دائماً تصاویر آموزش‌دهنده خلق می‌کند.
استس («زنانی که با گرگ‌ها می‌دوند»)

رؤیاهای ساربان سرگردان هم مثل رمان جزیره سرگردانی از همان ابتدای داستان شروع می‌شود، اما برخلاف جزیره سرگردانی که با کابوس بلند هستی شروع شده، این بار داستان با خواب‌های پریشان و کابوس‌وار سلیم شروع می‌شود. همچنین، در حالی که جزیره سرگردانی با رؤیای شیرین هستی در خانه مشترکش با سلیم به پایان رسیده بود، ساربان سرگردان با رؤیای بزرگ هستی در خانه مراد درباره رستگاری نوع بشر به پایان می‌رسد.

ساربان سرگردان دارای دوازده رؤیاست که شش تای آنها خواب و بیداری‌های هستی و گفتگوهایش با «طوطک»-ضمیر باطن هستی و پرندۀ سخنگوی غیب‌دان- است که در دستۀ دیدارهای روحی یا باطنی قرار می‌گیرد و درک معانی آنها می‌تواند تحول هستی از دختری دودل و پریشان و سرگردان به دختری مصمم و هدفمند با دیدی وسیع و واضح نسبت به مسائل زندگی خود و جامعه ایران، و در نتیجه تولد دوباره او در مسیر رویدادهای رمان را روشن‌تر سازد. علاوه بر اینها رمان شامل خواب‌های تکراری و کابوس‌وار سلیم، خواب‌های آشفته و رؤیای پیش از

مرگ توران‌جان (مادر بزرگ هستی)، و خواب ترسناک مراد هم هست. مجموعه رؤیاهای این رمان در دسته کابوس‌های تکراری (سلیم و توران‌جان)، آینده‌نگر و پیش‌آگهی‌دهنده (خواب توران‌جان در مورد مرگ قریب‌الوقوع خودش)، هشداردهنده، پیشگویانه (پیشگویی طوطک برای هستی، توران‌جان، و برای مردم ایران و مردم دنیا)، هدایت‌گر (راهنمایی‌های طوطک برای زندگی هستی)، و رؤیای بزرگ بشارت‌دهنده (خبرهای خوش طوطک درباره آینده هستی، مردم ایران، و مردم دنیا) است. در این بررسی، دو کابوس سلیم در آغاز رمان و رؤیای تمامیت هستی تحلیل شده، خلاصه پنج دیدار هستی با طوطک در حالت خواب و بیداری آمده، و معانی نمادهای دیدار باطنی ششم و پایانی او که در دسته رؤیاهای بزرگ قرار می‌گیرد و پایان‌بخش کتاب هم هست، مفصل‌تر بررسی شده است.

۱) فصل اول *ساربان سرگردان* با جمله کوتاه «سلیم گیج شد» شروع می‌شود (دانشور، ۱۳۸۰: ۷). پس از چند عبارت در توصیف آشفته‌حالی‌ها و بی‌خوابی‌های سلیم و کابوس‌های تکراری او آمده سلیم «گاه در مرز میان خواب و بیداری گیسوی هستی را می‌دید که آن‌قدر بلند شده که تا کمر گاهش رسیده بود. گیسوی هستی دور گردنش حلقه می‌شد. نفسش که بند می‌آمد، سرش را که به سینه خم شده بود بلند می‌کرد و احساس می‌کرد مثل گوسفند دست و پایش را بسته‌اند و قصاب دارد کاردش را تیز می‌کند. نه. هستی نمی‌توانست قصاب باشد و آن همه ظرافت داشته باشد. نمی‌توانست شعر خدا نباشد تا سلیم هم خود را نثر خدا نداند» (همان، ۹). تصاویر اصلی و تداعی‌های مربوط به کابوس سلیم از این قرار است:

گیسوی بلند: بلندیِ مو از قدیم نشانه قدرت بوده است و در جوامع بومی قاره آمریکا مردان و زنان همواره موی خود را بلند نگه می‌دارند. موی بلند نماد زنانگی هم هست.

گردن: محل اتصال سر با بقیه بدن، جایگاه چاکرای پنجم (چاکرای اراده و بیان حقیقت).

حلقه زدن مو: مو به مثابه سلاح، همچون طناب یا ریشمانی برای صید و شکار و به دام افکندن.

احساس خفگی: ناتوانی از بیان اندیشه و احساس خود، عجز از بیان حقیقت. احساس درماندگی.

گوسفند: موجود رام و مطیع، نماد اطاعت کورکورانه، قربانی، نماد مردم ناآگاه.

دست و پای بسته: بیچارگی کامل، ناتوانی از حرکت، نهایت درماندگی.

قصاب: سلاح، نماد کشتن و کشتار موجودات بیگانه، اوج بیرحمی.

کارد: وسیله تشخیص و تمایز در وجه مثبت، وسیله کشتن در وجه منفی.

کارد تیز کردن: آماده شدن برای کشتن گوسفند قربانی.

جزیره سرگردانی با گیجی و سرگردانی هستی شروع شده بود؛ ساربان سرگردان با گیجی و پریشانی سلیم شروع شده که بازتاب وضعیت روحی او پس از بازداشت هستی و شنیدن خبر ناراست ازدواج هستی با یکی از جوانان شورشی و اتفاقات پس از آن است. سلیم غوطه‌ور در دریای تردید و از شدت ناراحتی احساس خفگی دارد و خود را همچون گوسفند قربانی‌ای می‌بیند که در برابر کارد قتال قصاب هیچ راه گریزی ندارد. کابوس تکراری سلیم، هم ناشی از اضطراب اوست و هم اضطراب آفرین است زیرا موقع بیدار شدن، او را بیشتر به حال گیجی و پریشانی باقی می‌گذارد. استس درباره رؤیاها و کابوس‌های تکراری می‌گوید «دلایل متعددی برای این هست، مثلاً رؤیاهای ناشی از ضربه روحی و دوره پس از ضربه روحی. این رؤیاهای تکراری اغلب اوقات کابوس هستند و بارها و بارها با تغییرات اندک تکرار می‌شوند» (Estes, 2004: 69). این وصف حال سلیم هم هست.

۲) فصل دوم ساربان سرگردان نیز با آشفتگی سلیم شروع می‌شود. او نمی‌داند چرا «این آخری‌ها در خواب، هستی را برهنه می‌دید». برای او در خانه و سر کار گویی عقربه‌های ساعت از حرکت بازایستاده، و شور و شوق زندگی هم از وجودش رخت بر بسته است. او درباره هستی می‌اندیشد «کاش می‌توانستم روحش را هم برهنه بینم. در این دنیا کی خواسته یا توانسته روح برهنه‌اش را به دیگری... نقاب... ماسک... مگر خودم روح برهنه‌ام را حتی خودم دیده‌ام؟ نمی‌دانم» (دانشور، ۱۳۸۰: ۲۶). تصاویر این خواب‌های تکراری سلیم فقط دوتا است:

برهنگی/بی‌لباس بودن: نشانه بی‌پرده بودن. بی‌نقاب بودن. خود دانشور با آوردن واژه‌های «نقاب» و «ماسک»، سرنخی از معنای رؤیا را می‌دهد. از آنجا که لباس، پوششی بر تن ماست، در رؤیا می‌تواند پوشش و یا نقاب و ماسکی برای پوشاندن حقیقت روح و روان‌مان باشد. به گفته استس «پس پرسشی که درباره رؤیای برهنه بودن باید پرسیم، این است که من چه موضع طبیعی‌ای باید بگیرم؟ زیرا بی‌لباس بودن یعنی بدون پرسونا بودن... لباس‌ها راهی برای نشان دادن خود حقیقی ما هستند و نیز راهی برای پوشاندن خود حقیقی‌مان. یعنی به نوعی نامرئی شدن. اگر ما کاملاً پوشیده باشیم مثل حیوانات که همیشه پشم یا خز دارند، راهی است برای اینکه دیگران را از نیات حقیقی یا خویشتن حقیقی‌مان دور نگه داریم» (Estes, 2004: 146) اما رؤیای برهنه بودن یعنی جایی برای پنهان شدن نیست. تو همین‌ی که هستی... گاهی هم برهنه بودن به معنی قابلیت بی‌توهم بودن

است (ibid, 148). در کابوس‌های سلیم، او مدام هستی را برهنه دیده، پس می‌توان گفت توهم او درباره‌ی هستی ریخته یا دلش می‌خواهد بریزد و حقیقت عریان را درباره‌ی او بداند.

هستی: تنها شخصیت این رؤیاست. هستی وجه زنانه یا آنیمای درون روان سلیم و نیز عشق او در دنیای بیرون است که برهنگی‌اش در رؤیای سلیم می‌تواند حاکی از آرزوی سلیم برای شناخت بی‌پرده و بدون نقاب هستی باشد. او نمی‌خواهد چیزی از چشمش پنهان باشد. به‌واقع، سلیم پس از ماجراهای مربوط به مراد و هستی و شورش حلبی‌آباد و دستگیر شدن‌شان دچار بحران روحی/معنوی شده است و پرسش‌های بسیاری در ذهنش شکل گرفته که شناختن حقیقت شخصیت و روح هستی یکی از آنهاست. او پاسخ روشن برای پرسش‌هایش می‌خواهد. از سوی دیگر، این رؤیا در معنای عام بی‌لباس بودن و یا بی‌لباس دیدن دیگران، نشانه‌ی پریشانی و اضطراب رؤیابین در این مرحله‌ی زندگی و نامصمم بودنش درمورد واقعیت وجود کسی است که او را بی‌لباس می‌بیند.

۳) در فصل پنجم، هستی و مراد را از زندان، چشم‌بسته با هلیکوپتر به دل کویر می‌برند و در بر بیابان در وسط جزیره‌ی سرگردانی رها می‌کنند. مردی که مأمور ساواک است عکمی با بیرق سفید به دست مراد می‌دهد و می‌گوید اگر تصمیم به همکاری با ساواک گرفتند کافی است بیرق را به علامت تسلیم تکان دهند تا مأموران بیایند و نجات‌شان دهند، وگرنه آنجا آن‌قدر می‌مانند تا بمیرند. هلیکوپتر و سرنشینانش می‌روند و هستی و مراد زیر آفتاب سوزان تنها می‌مانند. هستی و مراد با هم حرف می‌زنند و مراد به هستی می‌گوید: «هستی، تو عجب بر خود مسلط شده‌ای. «کوشش بسیار کرده‌ام که به تمامیت برسم. اگر زنده ماندم یک خانه‌تکانی ذهنی کامل می‌کنم. در خواب دیدم که مجموع شده‌ام» (دانشور، ۱۳۸۰: ۱۰۱). این گفته که بعدها در یکی از خواب و بیداری‌های هستی تکرار می‌شود، خبر از رؤیایی مهم می‌دهد، هرچند هستی هیچ تصویری از آن به دست نمی‌دهد. رؤیای هستی، خبر خوش کسب وحدت و تمامیت روانی را پیشاپیش به او می‌دهد. «مجموع شدن» که «خاطر جمع» شدن یا بودن هم از آن می‌آید، وحدت تمام عناصر وجود در یک کل واحد است. اینجاست که می‌گویند شخص به تمامیت رسیده است. او انسانی کمال‌یافته و تمام‌عیار شده و کشمکش‌ها و تضادهای درونی از وجودش رخت بر بسته است. هرچند هستی در بیداری هنوز به چنین حالتی نرسیده، اما خوابش را دیده است. برای اینکه در

بیداری هم به تمامیت برسد، هنوز طی مراحل لازم است. هنوز هستی با لزوم رفع سرگردانی‌ها و شک و تردیدهایش روبروست، هنوز با معضل رسیدن به صداقت درونی روبروست-تفاقی که تا پایان داستان می‌افتد و به برکت دیدارها و راهنمایی‌های «طوطک» (شهود درون هستی)، رؤیای تمامیت‌اش تعبیر می‌شود.

ضمیر ناخودآگاه جمعی می‌تواند معطوف به اهداف آینده و رشد و تحول هنوز محقق نشده نیز باشد (سنفورد، ۱۴۰۰: ۱۸۲). درک و معرفت شهودی از راه رؤیا جزو کارکردهای مهم آن است. رؤیاهای آینده‌نگر، پیشگویانه و نظایر آن، همگی از این دسته رؤیاها و با این هدف هستند: هدف پیش‌راندن رؤیابین به سوی مقصود نهایی زندگی او که تعادل و تمامیت شخصیت است. این رؤیاها ضمن اینکه می‌توانند پیشگویانه محسوب شوند، چنانچه به دنیایی فراتر از دنیای شخصی و محدود رؤیابین اشاره داشته باشند، رؤیا دیدن برای دیگران هم هستند و چنانچه جمع کثیر و ملتی را شامل شوند، جزو رؤیاهای بزرگ محسوب می‌شوند.

۴) فصل پنجم رمان جایی است که طوطک وارد قصه می‌شود. هستی در اتاقش خوابیده و چشمانش را بسته است که ناگاه صدایی می‌شنود: صدای بال و پر پرنده‌ای که گویی از سقف فرود آمده و روی تختش نشسته است. اینجاست که سلسله دیدارهای هستی با طوطک (پرنده سخنگوی غیگو و ندای درون هستی) شروع می‌شود و در دیدار اول، طوطک خبر از خیزش مردم ایران در آینده می‌دهد. طوطک در معرفی خودش می‌گوید «من پیام‌آوری هستم از نفس مهین به نفس مطمئنه تو.

«پیام تو چی هست؟»

«محببت، مخرج مشترک و عامل تمامیت میان همه آدم‌هاست (دانشور، ۱۳۸۰: ۱۳۳ و ۱۳۴).

تصویر مهم این دیدار باطنی که در حالت خواب و بیداری هستی صورت گرفته، خود پرنده سخنگوست که تداعی‌های مهم مربوط به آن اینهاست:

طوطک: طوطی کوچک، پرنده سخنگو، مرغ دانا، ندای دل، شهود، نمادی از عالم بالا، پیام‌آور روح اعلی و بزرگتر به نفس مطمئنه هستی. راهنما یا فرشته راهنمایی از ماوراء که با دانش غریب خود راه را نشان می‌دهد. «مایه اصلی بسیاری از داستان‌های رمزی رخداد همین واقعه است. این دیدار، دیداری باطنی است که در طی یک رؤیا یا میان خواب و بیداری، یعنی در طی یک واقعه

رخ می‌دهد. روح در این حالت، دنیای بیرون را که در میان آن غریب و اسیر است، پشت سر می‌گذارد تا دوباره دنیا را در درون خود بنگرد. این دنیا دنیایی است که در درون سالک وجود دارد» (پورنامداریان، ۱۳۹۱: ۲۸۵).

طوطی: نماد فراست و هوش ذاتی، پرندۀ باهوش در وجه مثبت، نماد تقلید و «تکرار طوطی‌وار» حرف‌های دیگران در وجه منفی. به عنوان پرنده، نماد اندیشه، روح، و قابلیت پرواز. «پرندۀ کوچک تمثیلی عمومی از روح است که زمین را ترک می‌کند. برخی پرندگان در اساطیر و در رؤیا از دانشی عمیق دربارهٔ اسرار و علوم خفیه برخوردارند» (اُپلی، ۱۳۷۸: ۴۰۰). به‌علاوه، ناخودآگاه بعضی وقت‌ها خودش را با شیوۀ اسرارآمیز رؤیا نمایان می‌سازد، مثل مواقعی که «افکاری را الهام می‌کند یا با ندهای مشخص، آموزش‌های خاص می‌دهد، ظاهراً مانند طوطی. اکثر رؤیاها پیامی نمادین دارد که ما باید با روش تعبیر رؤیا از آنها رمزگشایی کنیم. اما گاهی صدایی وجود دارد که چیز مشخصی را می‌گوید... می‌توانیم بفهمیم این نداها از «خود» و از درونی‌ترین هستهٔ شخصیت برمی‌خیزد و پیام اصلی را منتقل می‌کند... این پیام بسیار قوی است، به‌همین دلیل باید جدی تلقی گردد و نمی‌توان نسبت به آنها بی‌تفاوت ماند. اکثر کسانی که به رؤیاهایشان توجه نمی‌کنند به‌طور غریزی به این پیام اهمیت می‌دهند، چون این گونه پیام‌ها آنها را آگاه‌تر می‌کند. شاید بتوان گفت طوطی نماد این پدیدهٔ روان‌شناسانهٔ روح ناخودآگاه است، زیرا به‌شیوۀ ای عرفانی به زبان انسان سخن می‌گوید. وقتی این اتفاق می‌افتد می‌دانیم که به نکته‌ای اساسی اشاره دارد» (فون‌فرنس، ۱۳۸۳: ۸۰ و ۸۱). هستی در این دیدار باطنی، از رفتن قریب‌الوقوع مادربرگش به دیار باقی باخبر می‌شود و این پیام طوطک، با پیشگویی مهمش دربارهٔ خیزش مردم ایران درهم می‌آمیزد.

دیدار دوم در پایان فصل ششم، ادامهٔ پیشگویی است و سخنان طوطک به‌طور خلاصه حاکی از به‌پا خاستن مردم ایران و متحد شدنشان و کنار هم قرار گرفتن ترک و فارس است که حاکی از وحدت مردم در برابر ظالمان و زورگویان است.

دیدار سوم مربوط به زمانی است که هستی به دیدن مادر سلیم رفته و یاد برخی خاطرات گذشته افتاده است. او با خود می‌اندیشد «آیا من زن بیرحمی هستم؟ شاید باشم. اینکه در خواب خودم را

دیدم که مجموع شده‌ام، تنها در خواب بوده. آیا ماسک می‌زنم؟ آیا همه ما یک ترسی در وجودمان هست که حتی خودمان را از خودمان پنهان می‌کنیم؟» (دانشور، ۱۳۸۰: ۱۷۸). هستی دچار شک و تردید درباره خودش است و از افکار و احساسات خودش مطمئن نیست و با وجودی که پیش از این، «رؤیای تمامیت» یا به قول خودش «مجموع شدن» خود را دیده، دریافته که هنوز به تمامیت نرسیده است. هستی در این افکار غوطه‌ور است که ناگاه طوطک را پیش روی خود می‌بیند. طوطک، همچون دیدار پیش، به هستی می‌گوید: «صداقت انقلابی نداری که نداری. این کاره نیستی. صداقت درونی داشته باش. رمز تمامیت همین صداقت درونی است» (همان). این دیدار کوتاه حاوی حقیقتی مهم است: اینکه برای دستیابی به تمامیت و وحدت وجود، صداقت درونی لازم است و این چیزی است که هستی رفته‌رفته موفق می‌شود به آن دست یابد.

دیدار چهارم در فصل دهم، موقعی است که هستی و مراد به هم رسیده‌اند و زندگی مشترک‌شان را تشکیل داده‌اند و هر دو راضی و خشنودند. هستی به کارگاه نقاشی‌اش رفته و مدتی مشغول کار شده که ناگاه طوطک را در برابر خود می‌بیند. این دیدار درواقع فرصتی است تا طوطک به بیان ژرف‌ترین نکات گفتارهای خود که آموزه‌هایی معنوی/عرفانی است بپردازد. او از لزوم پذیرش مرگ و نگاه آگاه به آن، ذات عشق و زندگی، ضعف‌های زنان و مردان ایرانی برای تاریخ‌سازی و ایجاد جامعه مطلوب خود، و نیاز به برقراری «امپراطوری عشق» در جهان می‌گوید.

دیدار پنجم در فصل یازدهم، فصل ماقبل پایانی داستان، صورت می‌گیرد. هستی در اتاق زایمان است و با احساس سوزش آمپول در پهلویش به تدریج هوش و حواسش را از دست می‌دهد و خود را در دریاغ عدن می‌بیند، درحالی که هزاران خورشید در دل آسمان می‌تابند. او مجمعی از همه طوطک‌های انسانها و نوری را که از آنها ساطع می‌شود می‌بیند و درمی‌یابد آن خورشیدها درواقع نور این طوطک‌هاست. هستی طوطک خودش را بین آنها می‌یابد و طوطک خبر از یافتن گنج رؤیایی هستی در دامن او می‌دهد که هم حاکی از تولد فرزند او و هم نشانه به سرانجام رسیدن مسیر خودشناسی او و کسب تمامیت و وحدت درونی و بیرونی دارد. مهم‌ترین تصویر این رؤیا ظهور خورشیدهای تابنده در آسمان و نیز کشف گنج رؤیایی هستی است. برخی تداعی‌های مربوط به این تصاویر از این قرار است:

خورشید: مرکز منظومه شمسی. عامل گرما و حرارت و زندگی بر روی سیاره زمین. لقب بسیاری از پادشاهان و سلاطین، مثل «خورشید عالمتاب». نماد اصلی تمامیت، قدرت و فروزندگی. نیروی نور و آتش. قرص خورشید حاوی نماد دایره هم هست، دایره تمامیت. در رؤیاها، تمامیت و یکپارچگی روانی می‌تواند به صورت دایره، ماندالا، مربع، گل سرخ، باغی با حوضی در وسط، میز گرد و نظایر آن ظاهر شود. البته دایره نارنجی «خورشید» هم نماد تمامیت است (یونگ، ۱۴۰۰: ۲۹۷). دایره، نماد روح هم است (همان، ۳۷۹). خورشید به مثابه مرکز منظومه شمسی، نماد مرکز درون هم هست. نماد **خویشتن** یا مرکز نظم‌دهنده درون روان. منبع نور و قدرت و روشنایی، عنصر آتش و گرما، مظهر متعالی، دارای گرمای جان‌بخش و عامل ادامه زندگی بر روی سیاره زمین. نماد زندگی و سرزندگی. چاکرای سوم یا چاکرای شبکه خورشیدی به رنگ زرد که مظهر اراده و انتخاب، گرما، سرزندگی و عشق به زندگی است. افزون بر این، از دیرباز خورشید نمایانگر منبع کیهانی نور آگاهی تلقی می‌شده است چنان‌که «در نظر مصریان باستان، خورشید نماد عالی‌ترین شکل آگاهی بود، و طلوع خورشید معرف رستاخیز» (Von Franz, 1998: 61). پس، خورشید نماد اوج آگاهی به مثابه هدف اصلی روند رشد فردیت و کسب تمامیت است.

نور طوطک‌های آدمیان در آسمان: آگاه و بیدار شدن مردم و نوری که از این روشن‌دلی و روشن‌بینی مردم به آسمان می‌رود.

رسیدن هستی به گنج: یافتن گنج بیداری پس از درد و رنج بسیار. گنج خودشناسی و رسیدن به وحدت وجود. بیداری و دل‌آگاهی فردی و جمعی (هستی و مردم ایران). نماد ظهور کهن‌الگوی **خویشتن** در روان هستی و مردم ایران.

استس درباره گذر از ایام تاریک زندگی می‌نویسد گاهی در زندگی «همه چیز دارد خوب پیش می‌رود و شما دارید به زندگی‌تان ادامه می‌دهید که ناگاه انگار نور از دست‌رفته و آن را گم کرده‌اید؛ درواقع گم نکرده‌اید، بلکه در اعماق دفن شده و به جای چنان دوری رفته که احساس می‌کنید دیگر هرگز آن را نخواهید یافت. بعد، نور از نو باز می‌گردد و شما به خودتان می‌گویید: آها! پس این بود، حالا می‌فهمم! یعنی می‌فهمید که طرد و تبعید و درد و رنجی که کشیدید، بیهوده نبوده است. اسم این را جان‌آود کراس، قدیس مسیحی، «شب تاریک روح» (Estes, 1: 2004) گذاشته-یعنی همان عبارت مشهوری که چندین سده است در متون مختلف معنوی خصوصاً از نیمه دوم قرن بیستم به این سو نقل شده است. پس «ما به درون تاریکی می‌رویم و به

صورت خورشید تابان بازمی گردیم» (Estes, 2009: 2).

بنابراین، درد و رنج ناشی از سختی‌های زندگی معنا و حکمتی دارد. حکمتش رشد و پرورش روحی/روانیِ شخص است-چنان‌که خود شخص بخواهد و آرزویش را داشته باشد. هستی هم این را خواسته و آرزویش را داشته است، از این‌رو، پس از فراز و نشیب‌های داستان دو رمان، سرانجام به کمک شهود خویش به نیروی ناشی از گذر از تاریکی‌ها دست می‌یابد و نور را در آغوش می‌کشد. او همانند خوابی که پیش از این دیده بود «مجموع» شده و به خاطر جمعی رسیده است، به همان جایی که:

نی ترس ماند در دلی نی پای ماند در گلی
لیک و لیک و بلی می گوی و می رو تا وطن
مولوی «کلیات شمس»

دیدار ششم و پایانی هستی با طوطک، پایان‌بخش رمان هم هست. اینک هستی و مراد صاحب پسری شده‌اند. مراد تصمیم گرفته به جبهه برود و هستی در اتاق خانه‌اش نشسته است که واپسین دیدارش با طوطک رخ می‌دهد، دیداری پیشگویانه و مبشرانه حاکی از فرا رسیدن دنیایی سرشار از صلح و شادی برای تمام مردم دنیا در آینده.

«نور. نور عظیم. اتاق مثل روز روشن شد، حتی روشن‌تر از روز. هستی طوطک را دید که از سقف فرود آمد و روی سینه هستی نشست.
«طوطک چه خوب شد آمدی.

«ضمیر راستین تو مرا طلب کرد و آمدم... اینک ستیزه و ناهماهنگی و ناسازگاری بر جهان چیره شده است و دود اندوه، جهان را تیره کرده است. طول خواهد کشید تا نهال عشق و آرامش بروید و پلیدی نابودکننده از میان برخیزد.
«آیا آشتی خواهد شد؟

«آری چندین و چند نسل پس از تو تمام ملل جهان با هم آشتی خواهند کرد. خدای درون انسان‌ها انگیزه آدمیان خواهد شد، آن چنان‌که کره ارض به صورت یک ایالت دریابد و کمال و تمامیت دنیوی امکان پذیرد. میراث مشترک الهی این است که آدمی را به آدمی و آدمیان را به خدا پیوند و عشق، به گونه نور هدایت گر کائنات، به پیروزی دست یابد.

«اما طوطک کشتار همگانی و این همه جنگ افزارهای نوظهور بشریت را نابود می کند.
«برادری و برابری و آزادی انسان ها در پناه پدری خدای یگانه تنها راه نجات از آتش جهان سوز
این همه جنگ افزار است، به شرطی که انسان ها اینار را بیاموزند و آن را نوعی کارت دعوت الهی
بینگارند...»

«ای طوطک، مصائب انسان ها زاده رفتار آنها با هموعان شان است. شر همه جا وجود دارد.
«حرص و آز و قدرت طلبی، اندوختن مال و منال از راه استثمار کوتاه آستینان، موجب بدبختی
انسان هاست. با این عمرهای کوتاه بی اعتبار، منیت آنها که منم می زنند، نابود خواهد گردید و
آگاهی همگانی صورت پذیر خواهد شد. دگرگونی در دل آدمیان پدید خواهد آمد و محبت و
همکاری و برادری و برابری و آزادگی، تحولی راستین به بار خواهد آورد. ارزش های دروغین
جا خواهند پرداخت. در کره زمین جا برای همگان هست و منابع کافی برای مصرف کل بشر...
اما یادت باشد، آب چشمه ای را که خوردی، چشمه را گل آلود نکن» (دانشور، ۱۳۸۰: ۳۰۴ تا
۳۰۵). با این گفتار، سلسله دیدارهای باطنی هستی با طوطک به پایان می رسد و داستان به سرانجام
خوش خویش نزدیک می شود.

هَلْ مِنْ مُبَشِّرَاتٍ

آیا کسی هست که به واسطه رؤیای خود

ما را بشارت دهد؟

(حدیث نبوی)

مژده پیروزی نهایی عشق: عشق، پیام نهائی و پایانی ساربان سرگردان است. در ساربان
سرگردان، شش دیدار باطنی هستی با طوطک، ستون فقرات رمان را تشکیل می دهد و هرآنچه
دانشور از ته دل خواسته بگوید در این دیدارها مطرح شده است. دیدار ششم و واپسین طوطک و
هستی هم نقطه اوج این دیدارها و محل ارائه آخرین پیام ها و پیشگویی ها و بشارت هاست. ابتدای
این دیدار با ورود نوری عظیم به اتاق هستی همراه است. نوری که مظهر روشنی و رفع تمام
تاریکی ها و پلیدی هاست. دیداری که به دنبال این «انفجار نور» صورت می گیرد، قرار است هرچه
ناروشنی ذهنی و پرسش بی پاسخ در سر هستی باقی مانده را طی صحبتش با طوطک برطرف سازد.

اینک هستی به «گنج رؤیایی» خویش یعنی کسب تمامیت و ظهور **خویشتن** (کهن‌الگوی کسب تمامیت و وحدت درون روان) دست یافته و نیز دریافته که «کلید رمز، تعادل است». «اسم شب» هم که «محبت ورزیدن» است، بر او فاش شده است، چرا که به گفته طوطک «محبت، مخرج مشترک و عامل تمامیت میان همه آدم‌هاست» (دانشور، ۱۳۸۰: ۱۳۲). هستی دیگر می‌داند که خوبی‌ها از نور محبت می‌آید. دانشور هم می‌گوید پیروزی نهایی از آن عشق است: عشق و محبت برای هستی، برای مردم ایران، و برای تمام مردم دنیا. شخصیت مخالف‌خوان و شکاک هستی آغاز رمان، به یاری راهنمایی‌های طوطک به شخصیت پذیرا و دل‌آگاه پایانی تبدیل می‌شود. طوطک، شهود هستی است و هم‌اوست که هستی را به بیرون دایره سرگردانی و سرگشتگی رهنمون می‌شود. هستی به مدد شهود خویش و طی مسیر پریچ و خم رویدادها و سختی‌های زندگی‌اش، به یاری راهنماهای دلسوز بیرونی و درونی، تولد دوباره می‌یابد و از تولد دوباره ملت ایران و مردم دنیا و پیروزی و بهروزی آنها در آینده نیز باخبر می‌شود.

شهود یا ندای درون دل، گرانبهاترین گنجینه درون انسان است که با نور خود هر لحظه می‌تواند او را به مسیر درست رهنمون شود و گره از مشکلاتش بگشاید. اما برای تحقق این امر، انسان باید بخواهد به ندای قلبی‌اش اعتماد و از راهنمایی‌هایش پیروی کند. این انتخابی است که هر کسی می‌تواند به آن دست یازد، اما بیشتر اوقات تا زمانی که فرد در مسیر رشد شخصیت قرار نگرفته، از اعتماد به شهود خویش واهمه دارد و می‌ترسد دنباله‌روی از دیگران و همراهی با جمع را کنار بگذارد و به ندای دل خود گوش دهد. در حقیقت «شخص از راه شهود، راهش را می‌یابد... و این کشف (معمولاً) از راه رؤیایی بزرگ صورت می‌گیرد» (Estes, 2004: 1). همچنین، انتخاب شهود به جای دنباله‌روی از دیگران، یکی از بهترین و جان‌بخش‌ترین انتخاب‌های زندگی هر کسی است. و اینکه نه تنها «شهود، انتخاب است» (Estes and Myss, 2019: 1)، بلکه سپر حمایت هم هست. برای کسی که در زندگی خود برای انتخاب‌هایش به شهود خویش رو می‌آورد و به صدای آن گوش می‌سپارد، مشکلی نیست که حل نشود و در بسته‌ای نیست که باز نشود.

زمانی که هستی را به سلول زندان بردند، نوشته‌ای با ذغال بالای تختش دید به این مضمون که «هر که هستی ترس را یکسره فراموش کن. همیشه امید آزادی هست. دل شیر داشته باش» (دانشور، ۱۳۸۰: ۵۳). حالا هم هستی عاری از ترس، آزاد از ابهام‌ها و توهم‌هایش، به یاری طوطک-ندای درونش-و در کنار مرد محبوب و کودک نوزادش، پا به جهان نو می‌گذارد،

جهانی پیش‌رونده به سوی دنیایی آرمانی که در آن «تنها یک طبقه هست و آن هم طبقه انسانی است» (همان، ۱۰۰). هستی نماینده نسل جوان ایرانی در دهه پنجاه که نظاره‌گر سرگردانی‌های نسل خود و پیش از خود بوده، در تب و تاب عبور از این سرگردانی، سرانجام در *ساربازان سرگردان* با تکیه بر شهود و راهنمایی‌های رؤیاها و استادان درونی و بیرونی خود، راهش را می‌یابد و سرنوشت دلخواه خویش را رقم می‌زند. بنابراین، بار دیگر رؤیاها همچون یار و یاور قهرمان به یاری‌رؤیابین می‌شتابند و ماهیت تحول‌گرائه خویش را به نمایش می‌گذارند. در خواب خوش‌پایانی داستان، نیز، در حالت رؤیاگون روحانی، طوطک از «دگرگونی در دل آدمیان» سخن می‌گوید، از «برابری و برابری و آزادی انسان‌ها» در آینده می‌گوید و مزده آشتی تمام ملل و یکی شدن سیاره زمین به صورت یک ایالت واحد در آینده را می‌دهد.

داستان‌های دانشور، داستان‌های تحول، امید، و استقامت است و این امر به‌خوبی در رؤیاهای داستان‌هایش نمود یافته است. رؤیاهای رمان‌های او راهنما، پیشگو، هشداردهنده، تکان‌دهنده، پیش‌برنده رشد شخصیت اصلی، و شکل‌دهنده فرجام داستان هستند. *ساربازان سرگردان* هم ضمن نمایش مسیر رشد هستی و کسب صلح درونی او، با پیام صلح و دوستی برای همگان به پایان می‌رسد و نویسنده در طول داستان، از رؤیاها برای رساندن این پیام مدد می‌گیرد. به‌راستی هم جهان هستی، شبکه به‌هم‌پیوسته‌ای از تارهای عشق و نور و آگاهی است و در تحلیل نهایی، هر سه اینها یکی است. رؤیا مدام می‌کوشد این را به یاد ما بیاورد و به ما بگوید که ما از یکدیگر جدا نیستیم و در اصل همه ما یکی هستیم. ندای باطن هستی، با همین بینش کل‌نگر، مقصود آفرینش جهان را «پیروزی عشق» و پیروی از «قانون قلب» می‌داند. این همان جهان آرمانی است که بشر سده‌ها رؤیای آن را دیده و به امید و انتظار فرارسیدن آن زیسته است. دانشور با آوردن اندیشه‌ها و آرزوهای خود در قالب گفته‌های طوطک و نیز از زبان هستی و برخی دیگر، با دست کم دو بار اشاره به سرود مشهور مبارزان آمریکای لاتین موسوم به «ونسِرِ موس» (*پیروزی از آن ماست*)، ایمان خود را به آینده بهتر برای کل بشریت نشان می‌دهد و دومین کتاب از سه‌گانه «جزیره سرگردانی» را به پایان می‌برد.

نتیجه‌گیری

در روان‌شناسی یونگی، تحلیل خواب و رؤیا جایگاه مرکزی دارد. نقد روانکاوانه آثار ادبی از این منظر نیز نکات مهمی را در باره این آثار فاش می‌سازد. این پژوهش با بررسی نمادهای برخی رؤیاهای رمان *ساربان سرگردان* سیمین دانشور بر اساس آرای کلاریسا پینکولا استس، روانکاو پسایونگی، نشان داد که دانشور با بهره‌گیری از شگرد خواب و رؤیا و گنجانیدن انواع رؤیاها-از تکراری و ترسناک تا پیشگویانه و کهن‌الگویی و نیز رؤیای بزرگ حاکی از رؤیا دیدن برای خود و دیگران-توانسته بسیاری از حرف‌هایش را از راه رؤیاهای شخصیت‌های داستانش بزند. *ساربان سرگردان* دارای دوازده خواب و رؤیاست که بیشتر آنها متعلق به هستی نوریان، شخصیت زن اصلی داستان است. رمان با کابوس‌های تکراری سلیم، از شخصیت‌های مرد اصلی داستان، شروع می‌شود و با خواب خوش هستی پایان می‌گیرد. شش دیدار باطنی هستی با طوطک، پرنده سخنگو، اساس اندیشه‌های نویسنده را به نمایش می‌گذارد و تصاویر آنها سرشار از نمادهای کهن‌الگویی است. هستی به کمک راهنمایان بیرونی و بینش‌های به دست آمده از این رؤیاها موفق می‌شود به پختگی لازم و شخصیت محکم و مصمم دست یابد و با عبور از دوره تاریک سرگردانی‌های خویش، شاهد مقصود را که زندگی آگاه و هدفمند در کنار محبوب خویش است در آغوش بکشد.

مشخص شد که مهم‌ترین کهن‌الگوهای رؤیاهای *ساربان سرگردان* عبارتند از جوینده (هستی)، تولد دوباره (هستی)، خویشتن، (هستی، ملت ایران) و خورشید (طلوع زندگی نو برای هستی و مردم ایران). همچنین دیده شد که کابوس‌های تکراری شروع داستان، نشان از پریشانی و اضطراب شدید رؤیابین (سلیم) دارد، رؤیای کسب تمامیت (هستی) جزو رؤیاهای پیشگویانه و حاکی از نیاز روانی رؤیابین برای وحدت اضداد وجود خویش است، دیدارهای هستی با طوطک بخشی از مسیر روند رشد فردیت رؤیابین برای کسب آگاهی بیشتر و تولد دوباره هستند، و دیدار پایانی جزو رؤیاهای بزرگ، مبشرانه، و کهن‌الگویی برای کل ملت (ایران) و مردم دنیا به شمار می‌رود. این رؤیاها تأثیر عمیقی روی رؤیابین داشته و سرنخ‌های لازم برای درک بهتر شخصیت‌ها و سیر روند رویدادها را نیز در اختیار خواننده می‌گذارند، طوری که داستان را بدون رؤیاهای آن نمی‌توان متصور شد.

تعارض منافع

نویسندگان این مقاله هیچ گونه تعارض منافی ندارند.

منابع

- استس، کلاریسا پینکولا. (۱۴۰۱ الف). *زنانی که با گرگها می‌دوند*. تهران: پیکان.
- استس، کلاریسا پینکولا. (۱۴۰۱ ب). *زن قوی را از بند رها ساز*. تهران: پیکان.
- اشتاین، موری. (۱۳۹۴). *نقشه روح (ک. گ. گ. یونگ)*. تهران: لیوسا.
- اپلی، ارنست. (۱۳۷۸). *رؤیا و تعبیر رؤیا از دیدگاه روان‌شناسی یونگ*. تهران: میترا.
- پورنامداریان، تقی. (۱۳۹۱). *رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی*. تهران: علمی و فرهنگی.
- دانشور، سیمین. (۱۳۸۰). *ساریان سرگردان*. تهران: خوارزمی.
- سنفورد، جان ا. (۱۴۰۰). *رؤیاها زبان از یاد رفته خدا*. تهران: مریمان.
- فون فرنس، ماری لوییز. (۱۳۸۳). *فرایند فردیت در افسانه‌های پریان*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- مولوی، جلال‌الدین محمد. (۱۳۷۸). *کلیات شمس (دیوان کبیر) با تصحیحات و حواشی بدیع‌الزمان فروزانفر*. تهران: امیرکبیر.
- ویلهلم، ریچارد. (۱۳۹۸). *راز گل زرین (کتاب زندگی به روایت چینیان) با گفتاری از کارل گوستاو یونگ*. تهران: ورجاوند.
- یونگ، کارل گوستاو. (۱۳۹۵). *خاطرات، رؤیاها، اندیشه‌ها*. مشهد: به‌نشر.
- یونگ، کارل گوستاو. (۱۴۰۰). *انسان و سمبل‌هایش*. تهران: جامی.

References

- Estes. C. P (2011). *About Analyzing dreams*, Facebook post. March 1st, at 9:38pm
- Estes C. P (2004). Audio Book: *In the House of the Riddle Mother*. Sounds True.
- Estes C. P (2009). Audio Book: *Mother Night: Myths, Stories and Teachings for Learning to see in the Dark*. Sounds True.
- Estes C. P and Myss C (2019). Audio Book: *Intuition and the Mystical Life: Woman to Woman: An Original Conversation*. Sounds True.
- Von Franz M. L (1998). *On Dreams and Death: A Jungian Interpretation*. Illinois: Caros Publishing Company.

[In Persian]

- Estes C. P (2022a). *Women Who Run with the Wolves: Myth and Stories of the Wild Woman Archetype*. Peykan.
- Estes C. P (2022b). *Untie the Strong Woman: Blessed Mother's Immaculate Love for the Wild Soul*. Peykan.
- Aeppli E (1999). *Der Traum und Seine Deutung*. Mitra.
- Poornamdarian T (1391). *Ramz va Dastanbaye ramzi dar Adabe Farsi. Elmi va Farhangi*.
- Daneshvar S (2001). *Sarban Sargardan*. Kharazmi.
- Sanford J. A (2021). *Dreams: Gods Forgotten Language*. Maryaman.

- Stein M (2015). *Landkarte der seele (C. G. Jung)*. Liusa.
- Von Franz M. L (2004). *Individuation in Fairy Tales*. Sherkate Sahamie Enteshar.
- Molavi J. M (1999). *Kolliate Shamse*. (Edited by Badiozaman Foroozanfar). Amirkabir
- Wilhelm R (2019). *The Secret of Golden Flower*. Varjavand.
- Jung C. G (2016). *Memories, Dreams, Reflections*. Beh Nashr.
- Jung C. G (2021) *Man and His Symbols*. Jaami.

in press